

Konstitusiya hər bir dövlətin hüquqi və siyasi sisteminin təməlini təşkil edən ali normativ sənəddir. O, yalnız hüquqi çərçivə deyil, həm də dövlətin kimliyini, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını, idarəetmə prinsip və dəyərlərini müəyyən edən fundamental bünövrədir. Azərbaycanın müasir konstitusiya quruculuğu bir əsrdən çox müddətə yayılmış tarixi və siyasi mərhələlərin nəticəsi olaraq formalaşmışdır.

1918-ci ildə qurulmuş Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Şərqdə və müsəlman dünyasında ilk parlamentli respublika kimi tarixə düşdü. Qısa ömürlü olmasına baxmayaraq, Cümhuriyyət hüquqi dövlət quruculuğuna dair ciddi təşəbbüslərlə çıxış etdi. Dövlət idarəçiliyinin əsaslarını müəyyənləşdirən normativ aktlar qəbul olundu, müstəqil məhkəmə sistemi yaradıldı və konstitusiya layihəsi üzərində iş aparıldı. Lakin 1920-ci ildə bolşevik işğalı nəticəsində bu proses dayandırıldı və Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının tərkib hissəsinə çevrildi.

Sovet dövründə 1921, 1937 və 1978-ci illərdə qəbul olunmuş konstitusiyalar SSRİ-nin ideoloji təsiri altında hazırlanmışdı. Xüsusilə 1978-ci il Konstitusiyası formal olaraq Azərbaycan SSR-in suverenliyini bəyan etsə də, realıqda siyasi, iqtisadi və hüquqi müstəqillikdən uzaq idi. Bu dövrdə konstitusional hüquqlar kağız üzərində mövcud olsa da, faktiki tətbiqi məhdu idi.

Azərbaycanın hüquqi dövlət və milli suverenliyə doğru real dönüşü 1991-ci ildə müstəqilliyin bərpasından sonra baş verdi. Lakin bu dövr ciddi çağırışlarla müşayiət olunurdu: hüquqi bazanın olmaması, institusional qeyri-sabitlik, iqtisadi və siyasi böhranlar. Məhz belə bir şəraitdə, ümum-millil lider Heydər Əliyev xalqın çağırışı ilə 1993-cü ildə siyasi hakimiyyətə qayıtdı və qısa zamanda dövlətçiliyin əsaslarını möhkəmləndirməyə başladı.

Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsi yolu ilə Azərbaycan Respublikasının ilk müstəqil Konstitusiyası qəbul olundu. Bu sənəd xalqın suveren iradəsini, hüquqi dövlət quruculuğunu və demokratik prinsiplərə sadiqliyini əks etdirirdi. Konstitusiya müasir hüquq sistemimizin əsasını təşkil etməklə, xalq hakimiyyəti, qanunun aliliyi, hakimiyyətin bölünməsi, insan hüquqları və sosial rifah prinsiplərini təsbit etdi.

Heydər Əliyev Konstitusiyanın hazırlanmasına şəxsən rəhbərlik etmiş, onun hər bir müddəasının xalqın iradəsinə və dövlətçilik prinsiplərinə uyğun formalaşmasına nəzarət etmişdir. Onun siyasi uzaqgörənliyi sayəsində hüquqi və konstitusional əsaslar formalaşdırıldı və bu əsasda müstəqil dövlətin inkişafı mümkün oldu. Ümummilli liderin dediyi kimi: "Müstəqillik bizim ən böyük sərvətimizdir. Bu sərvəti qoruyub saxlamaq və gələcək nəsillərə ötürmək hər birimizin borcudur."

Onun dövlətçilik fəlsəfəsi, milli maraqlara əsaslanan hüquq sistemi qurmaqla yanaşı, suverenliyin və sosial ədalətin də hüquqi əsaslarını möhkəmləndirdi. Konstitusiya onun rəhbərliyi ilə tək hüquqi sənəd deyil, milli həmrəylik, sabitlik və sosial ədalət prinsipinə əsaslanan dövlət modelinin bünövrəsinə çevrildi. Prezident İlham Əliyev bu strateji kursu daha da inkişaf etdirərək, Konstitusiyanın tətbiqini praktik müstəviyə keçirdi və hüquqi dövlətin dayanıqlığını gücləndirdi. Onun rəhbərliyi ilə məhkəmə-hüquq sisteminə islahatlar, elektron hökumət quruculuğu və şəffaf idarəetmə mexanizmləri tətbiq olundu. Prezidentin tez-tez qeyd etdiyi kimi: "Azərbaycanın gələcəyi müstəqillik və suverenlik üzərində qurulub. Bu dəyərlər əbədi və dönməzdir."

Xüsusilə 2020-ci ildə baş vermiş 44 günlük Vətən müharibəsi nəticəsində Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa olundu. Bu tarixi qələbə Prezident İlham Əliyevin siyasi iradəsinin, strateji baxışının və Konstitusi-

Hüquqi dövlət quruculuğunda Konstitusiya və qazanılan suverenlik

yanın təsbit etdiyi suveren hüquqların gerçəkləşməsinin nümunəsi oldu. 2023-cü ilin sentyabrında həyata keçirilən lokal antiterror tədbirləri isə Azərbaycanın tam suverenliyini təmin etdi. Bu hadisələr, beynəlxalq hüquq çərçivəsində Azərbaycanın konstitusional hüquqlarının bərpası kimi qiymətləndirilir.

İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə tək hüquqi və siyasi sahədə deyil, beynəlxalq münasibətlərdə də Azərbaycan güclü mövqə əldə etmişdir. O, Türk Dövlətləri Təşkilatı, BMT, Qoşulmama Hərəkatı və Avropa İttifaqı kimi beynəlxalq platformalarda Azərbaycanın maraqlarını prinsipliliklə və qətiyyətli müdafiə edən bir lider kimi tanınır. Xüsusilə, Qarabağ zəfərindən sonra Azərbaycanın mövqeyi daha da güclənmiş və İlham Əliyev bu uğurları beynəlxalq hüquq və Konstitusiya prinsipləri çərçivəsində əsaslandıraraq təqdim etmişdir. Onun "Böyük Qayıdış", rəqəmsal dövlət, yaşıl enerji siyasəti və azad edilmiş ərazilərdə konstitusional idarəçiliyin qurulması ilə bağlı təşəbbüsləri dövlətin hüquqi və institusional təməlini daha da möhkəmləndirmişdir. Prezidentin çıxışlarında tez-tez səsləndirdiyi "Biz sözümüzü deyən və sözünün arxasında duran dövlət" ifadəsi onun lider obrazının hüquqi və ideoloji konturlarını formalaşdırır. 2024-cü ildə Bakı şəhərində keçirilən BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə COP29 konfransına ev sahibliyi etməsi Azərbaycanın beynəlxalq hüquq və ətraf mühit məsələlərində də liderliyini təsdiqləmişdir. Bu tədbir Azərbaycanın diplomatik gücünü və konstitusional öhdəliklərə sadiqliyini bir daha nümayiş etdirdi.

Konstitusiyanın mühüm aspektlərindən biri də onun sosial dövlət və rifah prinsipi ilə bağlı müddəalarıdır. Xüsusilə də Maddə 12-yə əsasən, dövlətin ali məqsədi vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının qorunması və onlara layiqli həyat şəraitinin təmin edilməsidir. Bu yanaşma, sosial dövlət prinsiplərinin əsasını təşkil etməklə, rifahın artırılması istiqamətində hüquqi zəmin yaradır. Əmək

hüquqları, təhsil və səhiyyə xidmətlərinə çıxış, ailə institutunun qorunması, sosial müdafiə və bərabər imkanların yaradılması bu hüquqi sənəddə geniş şəkildə əksini tapmışdır. Konstitusiyanın 16-cı, 38-ci və 41-ci maddələri əhalinin rifahının dövlət tərəfindən təmin edilməsinin hüquqi əsaslarını müəyyən edir.

Son illərdə ölkədə həyata keçirilən sosial siyasət bu müddəaların real icrasını təmin etməkdədir. Əhəlinin sosial müdafiəsini gücləndirmək məqsədilə minimum əməkhaqqı ardıcıl şəkildə artırılmış, natura formasında verilən sosial yardımlar (ərzaq yardımları, ev təsərrüfatı dəstəyi və s.) genişləndirilmişdir. 2001-ci illə müqayisədə yoxsulluq səviyyəsi 11,3 dəfə azalmış və 2024-cü ildə 5,3 faiz təşkil etmişdir. Əhəlinin adambaşına düşən orta aylıq gəlirləri və xərcləri də artım tendensiyası göstərmişdir.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərə "Böyük Qayıdış" proqramı çərçivəsində konstitusional hüquqların bərpası ilə yanaşı, sosial təminat və yaşayış şəraitinin də təmin olunması diqqət mərkəzində saxlanılır. Prezident İlham Əliyevin birbaşa rəhbərliyi ilə bu proses dövlət prioritetlərindən birinə çevrilmiş və strateji yol xəritəsi səviyyəsində icra olunmağa başlanmışdır. Zəngilanın Ağalı kəndində tətbiq edilən "Ağıllı kənd" konsepti, Füzuli, Şuşa, Laçın, Cəbrayıl və Tərtər rayonlarında reallaşdırılan infrastruktur layihələri - məktəblər, xəstəxanalar, yollar, su və enerji xətləri - əhəlinin ləyaqətli həyat şəraitinə qaydışını təmin edir. Bu ərazilərə qayıdan sakinlərə birdəfəlik köç və məişət yardımı ilə yanaşı, daimi sosial təminatlar da təqdim olunur.

Bununla yanaşı, Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə "yaşıl enerji zonası" konsepti işğaldan azad edilmiş ərazilərdə tətbiq edilir. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur regionlarında günəş və külək enerjisi stansiyaları inşa olunur. 2024-cü ilin iyun ayında Laçın və Cəbrayıl rayonlarında yeni günəş elektrik stansiyalarının təməli qoyulmuş və xarici in-

vestorlarla əməkdaşlıqlar dərinləşdirilmişdir. Eyni zamanda, azad edilmiş ərazilərdə ilk dəfə olaraq "yaşıl kənd təsərrüfatı" modellərinin tətbiqinə başlanılmış, suvarma sistemləri və aqroparklar müasir texnologiyalar əsasında qurulmuşdur. Bölgədə həmçinin ədliyyə, vergi və gömrük sistemlərinin rəqəmsallaşdırılması, elektron idarəetmə modullarının tətbiqi ilə konstitusional idarəçilik təmin olunmuşdur. Bütün bu layihələr yalnız sosial rifah deyil, həm də konstitusional suverenliyin ekoloji, iqtisadi və institusional əsaslar üzərində möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

Dövlət Statistika Komitəsinin 2024-cü il üzrə ev təsərrüfatları büdcələri tədqiqatının nəticələri göstərir ki, kənd və şəhər ərazilərində həyat səviyyəsi yüksəlmişdir. Əhəlinin gəlirlərinin artması fonunda ümumi istehlak xərcləri də artmaqdadır, qida məhsullarına çəkilən xərclərin xüsusi çəkisinin azalması isə qeyri-qida malları və xidmətlərə çıxış imkanlarının genişləndiyini göstərir. 2024-cü ildə 600,1 manatdan yuxarı istehlak xərclərinə malik olan əhali təbəqəsinin payı 15,2 faizə çatmışdır ki, bu da maddi rifah səviyyəsində müşahidə olunan yüksəlişi təsdiqləyir.

Bütün bu tədbirlər Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit olunmuş sosial dövlət və rifah prinsiplərinin uğurla həyata keçirildiyini və hüquqi dövlətin sosial funksiyasının vətəndaşların həyatında konkret nəticələr doğurduğunu əyani şəkildə sübut edir.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə son illərdə həyata keçirilmiş sosial islahatlar - minimum əməkhaqqının artırılması, "DOST" xidmətlərinin yaradılması, ünvanlı sosial yardımların genişləndirilməsi, şəhid ailələri və müharibə veteranlarına verilən sosial təminatlar Konstitusiyaya tam uyğun olaraq reallaşmışdır. Xüsusilə, 44 günlük Vətən müharibəsində iştirak edərək şücaət göstərmiş şəxslərə "Vətən Müharibəsi Qəhrəmanı" fəxri adı verilmiş və onlar dövlət tərəfindən xüsusi statusla təmin olunmuşdur. Bu qəhrəmanlara aylıq təqaüdlər, pulsuz mənzil və sosial müdafiə tədbirləri təqdim edilmiş, həmçinin onların ailə üzvlərinə də güzəştli tətbiq olunmuşdur. Bu tədbirlər yoxsulluğun azaldılması, sosial ədalətin təmin olunması və dövlətin sosial funksiyasının Konstitusiya çərçivəsində reallaşdırıldığını göstərən nümunəvi addımlardır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası bu gün müstəqil dövlətçiliyimizin hüquqi zəmanəti olmaqla yanaşı, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının təminatçısıdır. O, həm hüquqi dövlətin, həm də vətəndaş cəmiyyətinin əsasını təşkil edir. Bu sənədin qüvvəsi tək hüquqi sistemlə məhdudlaşmır, həm də milli ideologiyanın, dövlətçilik fəlsəfəsinin və strateji sabitliyin daşıyıcısıdır.

Heydər Əliyevin dövlətçilik strategiyası və İlham Əliyevin qətiyyətli rəhbərliyi sayəsində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının sadəcə qanunlar toplusu deyil, milli iradənin, suverenliyin və inkişafın hüquqi təməli olmuşdur. Ümummilli liderin bu sahədə dediyi sözlər Konstitusiyanın məhiyyətini özündə tam ehtiva edir: "Azərbaycanda hakimiyyətin mənbəyi xalqdır və hər bir hakimiyyət ancaq xalqın iradəsi əsasında əldə oluna bilər."

Fərid Xasaylı
Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin
Həyat keyfiyyətinin statistikasi şöbəsinin
aparıcı məsləhətçisi